

MUHAMMED HAMİDULLAH, “KONFERANSLAR” VE MÜTERCİMLERİ ÜZERİNE NOTLAR

— KÂMİL YEŞİL —

*Âlimlerle olursan alırsın mertebe
Cahillerle olursan dönersin merkebe*

Böyle bir manzume var zihnimde fakat şairi kim bilmiyorum. Belki Lâ-edri'ye aittir.

Beyit bize âlimlerle oturan, görüşen, onları arkadaş seçenlerin ilmî mertebe alan kişiler olduğunu söylüyor. Birçok örneği olsa da bu bağlamda benim aklıma gelenleri yazacağım. Her üçü de rahmetli, âlimimiz Muhammed Hamidullah, mertebe alanlar da Said Mutlu ve Kemal Kuşçu'dur. Her üçü de isimleri, eserleri ve bıraktıkları sadaka-i cariyeye ile yaşıyor. (Yazırı sınırlandırma için diğer Hamidullah mütercimlerinden bahsetmiyorum.)

İlim adamının sadakası kitapları ve yetiştirdiği talebelerdir. Bizim neslimiz ve bizden önceki nesil, İslâm Tarihi ve Siyer denilince Türkçe yazılmış eserlerden başka Muhammed Hamidullah Hoca'nın *İslâm Peygamberi*'ni hatırlar. (Hamidullah'tan sonra Martin Lings *Hız Muhammed'in Hayatı*, Ramazan el-Buti *Fıkhu's-Sîre*, İzzet Derveze *Hız Muhammed'in Hayatı*, Said Havva *Er-Resûl* gibi eserler çok sonradır.)

Ali Himmet Berki, Zekai Konrapa, Asım Köksal, Osman Keskioglu gibi ilim adamlarının siyerlerinde “eksik” olan ne idi? Bizim kanaatimize göre bu bir bilgi eksikliği değildir, Siyer'e yaklaşım tarzı ve bütüncül bakıştır. Hamidullah, eserinde Peygamber Efendimiz'i şahsi hayatı ile değil, toplum hayatı (sosyoloji), devlet işleri, diplomasi, ekonomi kültür, askeriye, medeniyet yani Sünnet bütünlüğü ve kavramları ile birlikte ele alır. Hamidullah Hoca'nın *İslâm Peygamberi*'ni okuduğunuzda Peygamberimiz'in “şahsi hayatı” diye bir başlığın olmadığını (mahrem hayatı ile şahsi hayatını karıştırmayalım) şahsi olanın da tevhidle, ahlakla, şeriatla sıkı bir irtibat içinde olduğunu

görürüz. Asım Köksal Hoca'nın *İslâm Tarihi* tahlil üzerine değil de bütün rivayetleri bir araya getiren büyük bir kaynak olmak bakımından öne çıktı. Diğer eserler ana hatlarıyla (kronolojik) bir Siyer özelliği taşır. Durum böyle olunca devlet ve medeniyet iddiası olan bir din için Siyer'e bu bakış açısı ile bakmak ihtiyacı doğmuş ve bunu hem fark eden hem gereğini ilmi olarak yerine getiren bir ilim adamı olarak Hamidullah Hoca öne çıkmıştır. Ancak Hamidullah Hoca'nın eserleri (bazı kişiler tarafından) bu yönü ile anlaşılmadı. Halk neyse de okur-yazar kesimi de görmedi, göremedi. Onu kendi anlayışlarına indirememenin acısını yaşadılar.

Muhammed Hamidullah Hoca'dan önce ‘Siyer’in ‘devletler umumi hukuku’ olduğunu söyleyen kaç âlim var? Hiç. Bütün âlimlerde olduğu gibi Hamidullah Hoca'yı da yanlış ve eksik anlayışlar bekliyordu.

TELİF VE KONFERANSLAR

Hamidullah'ın Türkçedeki kitaplarına baktığımızda bunların telif (yazı) ve konferans şeklinde vücut bulduklarını görüyoruz. Telif olarak kaleme alınanlar, her baskı için yeni ilaveler ve düzeltmeler içerir.

Hamidullah, sadece ilmî eserleri ile değil, ahlakı, zahidliği, adanmışlığı ile de dikkat çekti. İlim-amel-ahlak-ihlas birlikteliği arayanlar modern dünyada bir profesörün bu niteliklere sahip olmasından hemen etkilendiler.

Onu yakından tanıyanlar şu çizgilerle resmettiler:

Dünyada bir garip yolcu gibi idi.
Az yer, az uyur, az konuşurdu.
Tartışmaktan hep uzak dururdu.
Tevazu sahibi idi.

Nazikti.
Temizdi.
Zaman bilincine sahipti.
Ümmet bilinci vardı.
İlim için ilim değil, hayat için ilim yapmıştı.
Öğrenmekten ve öğretmekten başka bir amacı yoktu.
Tetikikleri, her eserinin yeni baskısını geliştirmek suretiyle bir ilim adamının nasıl çalışması gerektiğini öğretti.
Malı mülkü yoktu.

Biz bütün bu nitelikleri, Hamidullah Hoca'nın ilmî tetkiklerini, emeklerini, önce onu okuyan, anlayan ve ondan öğrendiklerini ilim ve fikir dünyasına taşıyan mütercimler sayesinde öğrendik. Dolayısıyla bizim Hamidullah Hoca'nın eserleri Türkçeye titiz, ilmî üslubu da yansıtacak şekilde tercüme eden mütercimlere de minnet ve rahmet okumak borcumuz var. Said Mutlu ve Kemal Kuşçu merhumlar işte onlardandır.

Mütercimlerin sadece bir nakilci, dilden dile aktarıcı olmadığını bu iki merhumun tercümelerini okuduktan sonra anladık. Müellife yöneltilen suçlamalar onlara da yüklendi. Niçin tercüme ettiniz, madem tercüme ettiniz, niçin şerhler, kayıtlar koymadınız?, gibi sorulara muhatap oldular. Bunun en tipik örneği Dr. Zahid Aksu'dur. Merhum Dr. Zahid Aksu Muhammed Hamidullah'ın Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi'nde verdiği *Konferanslar*'ı teyp ile kaydeden, konuşmaları deşifre edip teksir olarak basılmasını sağlayan kişidir.

Aksu bu *Konferanslar*'ın kaybolmaması için ve kitap olarak neşredilmesi amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na başvurur. Zamanın Diyanet yetkilileri miraç ve mucizelerle ilgili hususlarda Aksu'nun açıklamalar ve çekinceler ilave etmesini ister. Zahid Aksu bu talebi bazı gerekçelerle yerine getirmez. Gerekçesi şunlardır:

*Konferanslar bir ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş sonra da deşifre edilmiştir. Bu neşriyatın amacı ilmî bir eseri kaybolmaktan kurtarmaktır.

*Tartışmalı konular metin sonlarında soru cevap bölümünde açıklığa kavuşmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı metni bu haliyle basmaz ve teksir notları olarak alanların kişisel

kütüphanesinde kalır. Bir zaman sonra da unutulur.

Biz Erzurum'a tahsil için gittiğimizde (83-87) konu sıcaklığını koruyordu daha. Böyle bir teksir baskı olduğunu duyduk fakat göremedik. Bilenler de onun kitap olarak yayımlanmasını mümkün görmüyordu. Zımnen bir yasak, bir sansür uygulandığı, kimsenin bu yasağı delmek istemediği sonucu çıkıyordu.

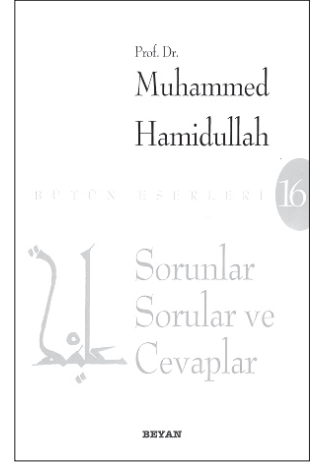
BİR ESERİN HİKÂYESİ

Peşinde olduğum ve merak ettiğim bu *Konferanslar* teksiri Manisa'da elime geçti. Hikâyesi şöyledir:

1993-97 yıllarında Manisa Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde idim. Kompozisyon derslerini Kütüphanecilik Kulübü'nden sorumlu rehber öğretmen olarak okul kütüphanesinde işliyordum. Kütüphaneyi düzenleme çalışması yaptığım bir gün eskimiş kitaplara rastladım. Bunları tasnif ederken ciltlenmiş, teksir makinası ile çoğaltılmış, sarı saman kâğıtlı *Konferanslar*'ı buldum. Teksiri, okul kütüphanesine, zamanında Erzurum'da okuyan bir öğretmen hediye etmişti.

Bu efsane metni okumak üzere eve getirdim. İlk fırsatta okudum ve kütüphaneme yerleştirdim. Kitap olarak tabedilmiştir diye düşünüyordum. İnternet imkânı olmadığı için kitap olarak basılıp basılmadığını da kontrol edemedim.

2014'te Hamidullah'ın Türkçe yayınlanmış olan bütün eserlerini okumuştum. Ancak aralarında *Konferanslar* olmadığı gibi ondan söz eden yoktu. Kütüphanemdeki teksiri yeniden çözümlenip kitap olarak yayına hazırlamak niyeti ve teşebbüsü o zaman doğdu. Metni yayına hazır hâle getirdiğimde varislerinden izin almak niyeti ile merhum Zahid Aksu'nun hanımı Gönül Aksu'ya ulaştım. Gönül Aksu Hanım kendisi de bir İlahiyat mezunu idi ve Hamidullah'ı dinle-

mişti. Ancak *Konferanslar*'ın yayımlanması sürecinde Zahid Aksu'nun yaşadıklarını unutmamıştı. Vefat etmişti, gelen itirazlara cevap verme durumu yoktu. "Kızım ile ortak kararımız basılmaması yönündedir." dedi. Varisleri ikna edememişim. Ancak bu esnada bir gelişme oldu. Akademisyenlerden birinin, *Konferanslar*'dan seçilen bir metni 'bilimsel makale' formatında yayımladığını gördüm. Bu yayından varislerinin haberi yoktu. Onlara, bizim kitap olarak ve sizden izin alarak basmak istediğimize hayır dediniz; fakat *Konferanslar*'dan bir metin makale formatında yayınlanmış diye itiraz ettim. Adresi verdikten sonra bu yayını gördüler. İzin alınmadan bu tür yayınların devam edeceği anlaşılıyordu. Merhum Zahid Aksu'nun eşi Gönül Aksu Hanımefendi bu nezaketsizliğe karşılık, bir açıklama yapmak şartıyla teksirin kitap olarak yayımlanmasına izin verdiler bize.

Yukarıda bahsettiğimiz gerekçeleri Gönül Aksu Hanım'ın notu olarak kayda geçirdik ve *Konferanslar*'ı yayınlama imkânı bulduk. (2015)

Türkçeye tercüme edilen *İslâm Peygamberi*'nden biliyoruz ki Hamidullah, Türkçe baskı ile de yakından ilgilenmiş bazı ilaveler varsa onları da esere dercetmiştir.

Merhum hayatta iken bu teksir kitap olarak basılıysaydı muhtemelen bunun için de ilaveler, açıklamalar koyacaktı.

Kütüphanenin izbe bir köşesinde çürümeyi bekleyen bir eser böylece ilgililere ve ilim âlemine kazandırılmış oldu.

Kitabı okuyanlar fark etmişlerdir, *Konferanslar*, bu isimle değil; *Sorular, Sorunlar ve Cevaplar* adı ile yayımlanan eserin bir bölümü olarak yayımlandı.¹ Çünkü bu kitabı yayına hazırlarken gördük ki Hamidullah Hoca, Anadolu'da (Konya, Kayseri) ve İstanbul'da da benzer konferanslar vermiş ve oralarda da kendisine çeşitli sorular (fetvaler) sorulmuştu. (Anadolu'daki

bu konferanslar kayda alındı mı, teksir baskı olsa da basıldı mı bilmiyoruz.) Dağınık soru ve cevapların da bir araya getirilmesi ile eser daha işlevsel oldu.

Dolayısıyla kitabın adı da *Sorunlar, Sorular ve Cevaplar* oldu. Soru ve cevaplar vasıtasıyla, yetmişli yıllarda ilahiyat camiasını ve okuryazarları hangi konular meşgul etmiş, Müslümanların gündeminde ne gibi sorunlar var, onları da öğreniyoruz.

Bize göre *Sorular, Sorunlar ve Cevaplar* kitabını önemli kılan diğer bir muhtevası "İslâm Dışı Dinlerde İbadet Tarihi ve İslâm'da İbadet Tarihi" ile ilgili konferanstır. Kendi adıma söylüyorum ki bu zamana kadar semavi dinlerin, önceki peygamberlerin yaptıkları ibadetler hakkında bu metinden önce aynı adı ve muhtevayı taşıyan başka bir metin okumadım.

Yazının girişinde Hamidullah'ın mütercimleri Said Mutlu ve Kemal Kuşçu merhumlardan bahsetmiştik. "Dikene ne güzel kokuyorsun demişler; gül arkadaşım olur, demiş." Kanaatimize göre Hamidullah Hoca kadar adı geçen ilim adamlarımız da hizmet etmiştir İslâm'a. Ecirlerine onlar da ortaktır. Onlar sayesinde binlerce ilahiyat talebesi, Diyanet mensubu, İmam Hatip talebesi İslâmî şuur, ilmî eserler ve yeni bir bakış açısı kazanmıştır. Mütercimlerimiz de ilmî faaliyet olarak bu hususlarda da pay sahibidir. Konumuz Hamidullah ve özel olarak *Konferanslar* olduğu için sözü mütercimlere getiremedik. Bu hususta Said Mutlu ve Kemal Kuşçu hakkında yazdığımız iki makaleyi işaretle yetinmek istiyorum.²

Bize mütercim olarak değil; yayına hazırlayan bir kalem işçisi olarak ismimizi Muhammed Hamidullah Hoca'nın ismi ile bir eserde yan yana getirmek nasip oldu. İnşallah hasenatımızdan sayılır ve sadaka-i cariyemiz olur. Rabbimden Hamidullah Hoca'ya, onun eserlerini ilim âlemine kazandıran merhum Said Mutlu, Kemal Kuşçu ve Zahid Aksu'ya rahmet diliyorum.

- 1 Muhammed Hamidullah, *Sorunlar, Sorular ve Cevaplar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- 2 Kâmil Yeşil, "Said de Geçti Bu Kurak Tarladan", *Star Açık Görüş*, 17 Aralık 2021. <https://www.star.com.tr/acik-gorus/said-de-gecti-bu-kurak-tarladan-haber-1675751/> "Unutulan Bir Mütercim: Kemal Kuşçu", *Star Açık Görüş*, 18 Kasım 2022. <https://www.star.com.tr/acik-gorus/unutulan-bir-mutercim-kemal-kuscusu-haber-1749878/>